

Бојана Б. Богдановић

Етнографски институт САНУ, Београд
bojana.bogdanovic@ei.sanu.ac.rs

Град као метатекст: студије из српске урбане антропологије*

„Град – то је драгоцен колективно достигнуће, готово исто тако значајно за ширење културе као и језик“ (Mumford 2003, 57).

Истраживање архитектонски и урбанистички дефинисаног *градског простора* као културног феномена и процеса *per se*, у српској етнологији и антропологији има извесну традицију, која започиње студијама Тихомира Ђорђевића (Bogdanović 2019, 9). Још од почетка XX века, када су етнографска и етнолошка испитивања у варошицама, варошима и градовима Србије била „умногоме тек у зачетку и недостатна“ (Pantelić 1995, 12), па до савременог тренутка, „када урбана антропологија додирује многе дисциплинарне парадигме и приступе (политичке економије, теорије архитектуре и планирања, културалних студија, урбане социологије, културне географије...)“ (Low 2006, 41), српски етнолог и антрополог показују *континуирано интересовање* за питања урбанитета. У складу са друштвеним и дисциплинарним кретањима, временом су се мењали и сазревали теоријско-методолошки приступи те су урбане теме којима се бавила домаћа наука постајале све бројније и сложеније (в. Radović 2017). Данас је *град* већ увелико утемељен као легитимни и пуноправни предмет проучавања. Прилику да као истраживачи закораче у савремени град, односно у жариште културних, политичких, економских и других трансформација, добијају већ студенти основних академских студија у оквиру наставе урбане антропологије на Одељењу за етнологију и антропологију Филозофског факултета у Београду.¹ Урбана тематика је део бројних појединачних и колективних урбаних (етно)антрополошких истражи-

* Текст је резултат истраживања обављеног при Етнографском институту САНУ, за чију је реализацију средства осигурало Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

¹ Залагањем проф. др Весне Вучинић Нешковић, предмет Урбана антропологија установљен је на Одељењу за етнологију и антропологију Филозофског факултета у Београду према наставном програму из 2002. године; о успостављању, структури, динамици и резултатима спровођења наставе урбане антропологије видети у раду Весне Вучинић-Нешковић *Настава урбане антропологије на терену: проучавање расељавања Рома у Београду* у овом темату.

вачких пројеката који се најчешће реализују у оквиру научних и образованих институција (Етнографски институт САНУ, Одељење за етнологију и антропологију Филозофског факултета у Београду, институти у саставу Београдског универзитета...) и друге организације. Рецентна проучавања градских феномена се у различитој мери баве самим градом (односно његовом културом, идентитетом или динамиком), а поједина урбана истраживачка поља већ имају деценијску традицију (Radović 2017, 594). Увећава се, такође, и број урбаних антрополошких студија које се баве најзначајнијим теоријским проблемима који одређују град као посебан просторни и културни ентитет, као и посебностима градског начина живота (в. Radović 2017; Dražeta 2018).

Ипак, како примећује антрополошкиња Сета Лоу (Setha Low), говорећи о новијој урбаној антропологији у глобалу, иако су многи антрополози активно допринели (и даље доприносе) теорији и истраживању урбаног, антрополошки глас у оквиру дискурса урбаних студија није у довољној мери присутан (в. Low 2006, 17). Наглашавајући да су антрополошки подаци кључни за разумевање урбаних појава, с разлогом се пита: *зашто је урбана теорија препуштена социолозима, урбанистима, историчарима?*; *зашто антрополошка истраживања града немају (још увек) значајнији теоријски утицај?*; *зашто антрополози не учествују у јавним урбаним дебатама?* итд. Зато је важно стално (и изнова) указивати на значај српске урбане антропологије као релевантне дисциплине која својим темама, теоријским концептима и методологијама заузима важно место у интердисциплинарном подручју урбаних студија. Један од могућих начина да се то учини јесте и темат који је пред читаоцима.

≈

Ове године, Гласник Етнографског института САНУ је по други пут место сусрета истраживача који своју пажњу усмеравају ка *граду*. Прво место сусрета био је темат *Град у Србији и Бугарској: компаративно ишчитавање актуелних процеса* (Издање 63, Број 1) који је 2015. године уредила др Сања Златановић. Том приликом понуђена је компаративна перспектива актуелних друштвених процеса у „малим градовима“ и то у два просторна контекста: српском и бугарском. Након пет година, *град* је поново постављен у широко концептирани проблемски оквир урбаних истраживања. Овог пута, у фокус је стављен град у Србији и начин на који га перципирају антрополози. Темат прве свеске Гласника Етнографског института САНУ за 2020. годину, који носи наслов *Град као метатекст: студије из српске урбане антропологије*, замишљен је као место идејног зближавања домаћих истраживача у области урбане антропологије, без обзира на то да ли они *граду* приступају из академско-теоријске перспективе или је, пак, реч о појединцима који се истраживањем урбаних феномена баве у оквиру других (сродних) институција у земљи и иностранству. Пред ауторе је постављен низ питања, почев од оних општих – *која истраживачка подручја нуди простор града у Србији?*; *да ли су урбане теме у довољној мери заступљене у домаћим антрополошким*

теоријама?; који су извори и методе за истраживање српских урбаних простора? и сл., па до ужих, која третирају неке конкретне феномене у спрези са наведеном темом – културне индустрије; споменичко наслеђе; тржиште итд. Имајући у виду да је реч о веома широком проблемском пољу, аутори су тумачењу града и феномену „урбаног“ приступили на различите начине, а у складу са личним истраживачким вокацијама. Темат чини шест ауторских и један коауторски рад. Они се, према оцени рецензента, а у зависности од ширине захваћеног проблемског ткива, тачке фокуса и методологије, крећу у распону од оригиналних научних радова до претходних саопштења.

Темат отвара рад проф. др Весне Вучинић Нешковић, редовне професорке Филозофског факултета у Београду и предметног наставника Урбане антропологије на Одељењу за етнологију и антропологију. Текст *Настава урбане антропологије на терену: проучавање расељавања Рома у Београду* пружа иновативни приступ академској продукцији, истовремено прожимајући област урбане антропологије, методологије теренског истраживања и антропологије образовања. Допринос овог рукописа може се читати на два нивоа: са једне стране, пружајући детаљну етнографију наставе из предмета Урбана антропологија на начин на који је она реализована током јесењег семестра 2012–2013. школске године, ауторка даје допринос разумевању веома важне теме положаја Рома као једне од видљиво маргинализованих друштвених група у Србији. Са друге стране, детаљно описујући процес стварања и реализације истраживачког пројекта који су, у току наставних активности спровели студенти под руководством предметног наставника, текст читаоцу пружа увид у процес учења етнолошких и антрополошких вештина на једној високошколској установи.

Аутор другог рада, који носи назив *Научно-истраживачки рад у народу и на (градском) терену: етнологија града у Етнографском институту и Србији у социјалистичком периоду*, јесте др Срђан Радовић, виши научни сарадник Етнографског института САНУ. У овом раду се проблематизују етнолошка истраживања у вези са урбаном културом у Србији у периоду од завршетка Другог светског рата до деведесетих година прошлог века. На основу објављене литературе и извора и грађе из Архива Етнографског института САНУ, аутор пружа увид у опште теоријске и методолошке поставке истраживања тзв. урбаних тема у социјалистичкој Србији, са посебним освртом на концепцију испитивања града у оквиру пројектних активности Етнографског института САНУ. Поред прегледа сегмената градске културе и живота који су били у фокусу етнолога и пописа градских средина у којима су вршена теренска истраживања, аутор не пропушта прилику да именује и појединце (првенствено сараднике Етнографског института САНУ) који су оставили трага у области српске урбане етнологије и антропологије.

Један од научних радова у овом темату јесте и *Симболичка (ре)конструкција Титовог Ужица у периоду 1991–1994. године*, др Бојане Богдановић, научне сараднице Етнографског института САНУ. У њему ауторка надograђује и развија одређене поставке у вези са процесима (пре)обликовања

симболичких јавних простора градова у контексту политичких дискурса из своје студије *Антропологија града – политичко конструисање простора*. Тачније, полазећи од општег места да су „архитектура и урбанизам одувек служили опросторавању поједине политичке идеологије, воље или једноставно моћи“, у фокус истраживања смешта Титово Ужице – град у коме је почетком деведесетих година XX века, променом друштвеног система, а са њим и суштинске идеологије, отпочео процес декомеморације комунистичке традиције. Подаци на којима ауторка заснива дискусију о процесу инструментализације споменичког наслеђа и градске топонимије у контексту нових (антикомунистичких) наратива, добијени су проучавањем писаних и визуелних извора и јавности у Ужицу.

Текст под називом *Урбани простор као музичка сцена: београдске приче* написала је др Гордана Благојевић, научна саветница Етнографског института САНУ. У овом раду фокус је на процесима трансформације урбаног простора Београда у простор за музичко извођење током последње четири деценије. На основу властитих вишегодишњих теренских истраживања својеврсно хетерогене београдске уличне музичке сцене, ауторка разматра начин на који различите уличне музичке праксе утичу на обликовање идентитета појединих локација и града у целини. Дајући одговоре на бројна постављена питања (*да ли градске власти утичу на просторни распоред уличних музичара?*; *у којој мери савремени музички трендови утичу на њихов репертоар?*; *који су мотиви за свирање на улици?* и многа друга), текст указује на потенцијал „улице као терена“ у контексту антрополошких истраживања.

Текст *Ког је рода град? Одоними и ородњавање простора: пример града Новог Сада*, који потписује др Тијана Јаковљевић Шевић, сарадница Регионално-интернационалног музеја женске културе (Museum Frauenkultur Regional-International), у Фирту (СР Немачка), даје допринос истраживањима урбаног простора у родном дискурсу. Рад представља резултат оригиналног научног истраживања удела женске историје у мапирању и меморијализацији урбаног простора Новог Сада, те друштвених улога и доприноса жена у службеним наративима и урбаним идентитетским политикама који се рефлектују кроз улично називље. Посматрајући улице као „арене сећања, памћења и заборављања женске историје“, ауторка дискутује о низу проблема, попут квантитативног удела женских антропонима у градској одонимији, структури ородњених одонима, друштвеном доприносу жена чија су имена уписана у урбани јавни простор града итд. Анализа родног идентитета посматраног града темељи се на писаним изворима, литератури и регистрима новосадских улица, службеним актима и мапама, као и подацима добијеним из тридесет полуструктурираних интервјуа.

Кристијан Обшуст, МА, стручни сарадник у Архиву Војводине и Центру за истраживање колективних идентитета и политичке митологије (Нови Сад), аутор је *Прилога проучавању званичне културе сећања Новог Сада у контексту истраживања антропологије града*. Рукопис приказује основне карактеристике званичне културе сећања у Новом Саду, у распону од

око два века, највише сегменте ономастике и споменичке меморијализације јавног простора. У нуклеусу града, пре свега на централним градским улицама и трговима, аутор мапира, бележи и интерпретира различите локације као места колективног сећања и комеморације, препознајући их као битне за културу сећања, заједничку меморију и идентитет града у целини. Ауторова периодизација званичне културе сећања на простору посматраног града и иницијални закључци о овом питању илустровани су бројним примерима.

Текст који закључује темат ревидира комплексан однос човека и простора коришћењем метода сензорне етнографије. У коауторском раду *Дражи заједништва: сензорни приступи просторним заједничким добрима*, Сара Николић, студенткиња докторских студија на Одељењу за етнологију и антропологију Филозофског факултета у Београду и истраживачица-приправница у Институту за филозофију и друштвену теорију Универзитета у Београду и Ања Вујовић, студенткиња мастер студија на Одељењу за етнологију и антропологију Филозофског факултета у Београду, на примерима једног београдског сквотерског колектива и коришћења заједничких јавних простора у познањским насељима, разматрају теме попут самоуправљања, *commons*, сензорне етнографије итд. у оквиру актуелних теоријско-методолошких истраживања сензорности у хуманистичким и друштвеним наукама. Указујући на важност чула, сећања и живљених светова у производњи друштвеног простора, текст даје допринос ретким прилозима из области сензорних истраживања у српским урбаним просторима.

Град приказан у овом темату „није реификација, већ средиште истраживања културних и друштвено-политичких манифестација урбаног живота и свакодневних пракси осликаних у урбаним етнографијама“ (Low 2006, 18). Радови, са једне стране, питања *урбаног* разматрају и анализирају на различитим теоријским и методолошким ралинама. Са друге стране, представљене интерпретације града (које су само неке од могућих) имају заједничку нит која читује „поимање града у контексту живљеног искуства, које, као детерминанта антрополошког урбаног истраживања, претвара град из апстрактне структуре у свакодневну праксу и симболичко место“ (Low 2006). Најзад, приказане студије из српске урбане антропологије би требало да допринесу повећању знања о *граду* као изузетно сложенем феномену, чија свака компонента има слојевиту значењску структуру, и подстакну даља систематска проучавања у овој области.

Захваљујем се ауторима на одзиву да заједнички размишљамо и истражујемо у/о граду; рецензентима који су издвојили време да прегледају и дају своју оцену пријављених рукописа и колеги др Срђану Радовићу на несебичној стручној помоћи током процеса уређивања темата.

Литература

- Bogdanović, Bojana. 2019. *Antropologija grada – političko konstruisanje prostora*. Beograd: Etnografski institut SANU.
- Dražeta, Bogdan. 2018. „Nacrt istraživanja javnih gradskih prostora u Mostaru i Sarajevu“. *Glasnik Etnografskog muzeja u Beogradu* 82: 53–70.
- Low, Setha. 2006. „Uvod: teorijsko promišljanje grada.“ U *Promišljanje grada. Studije iz nove urbane antropologije*, ur. Setha M. Low, 17–58. Zagreb: Jesenski i Turk.
- Mamford, Luis. 2003. *Grad u istoriji*. Beograd: Marso:Book.
- Pantelić, Nikola. 1995. „U spomen Tihomira Đorđevića i Jovana Erdeljanovića.“ *Glasnik Etnografskog instituta SANU*, knj. XLIV: 11–16.
- Radović, Srđan. 2017. „Urbana istraživanja u etnologiji i antropologiji u Srbiji – od ‚udaljenog‘ pogleda do ‚subdiscipline‘“. *Etnoantropološki problemi* n. s. 12(2): 583–601.

Примљено / Received: 25. 02. 2020.

Прихваћено / Accepted: 29. 04. 2020.